วาทศิลป์ของนางสาวิตรี

*พงษ์ภิญโญ แม้นโกศล์

นางเอกในวรรณคดีอินเดียมักจะไม่มีบทบาทสำคัญ หรือไม่สามารถลิขิตชีวิตของตนได้ ต้องตกอยู่ใต้อำนาจของบุคคลอื่นตลอดชีวิต นับตั้งแต่เกิดชีวิตขึ้นอยู่กับบิดามารดา เมื่อแต่งงานผู้เป็นเจ้าของชีวิตคือสามี ชีวิตนางเอกในวรรณคดีอินเดียจึงถูกผู้อื่นกำหนดให้ทั้งสิ้น แต่ในเรื่องสาวิตรี นางเอกคือนางสาวิตรีกลับมีบทบาทสำคัญที่สุดในเรื่อง เพราะนางสาวิตรีสามารถเลือกเส้นทางชีวิตได้ อีกทั้งยังมีไหวพริบปฏิภาณในทางวาทศิลป์จนสามารถเอาชนะพระยม ดังนั้นในบทความนี้จะกล่าวถึงความสามารถทางวาทศิลป์ของนางสาวิตรี

เนื้อความเรื่อง**สาวิตรี**แทรกอยู่ในเรื่องเล่าตอนที่ 3 ของมหากาพย์ **มหาภารตะ**[1] วรรณคดีเอกของอินเดีย ซึ่งเล่าถึงสตรีที่ถึงพร้อมในด้านความงามและคุณความดี ซึ่งคุณลักษณะนี้สามารถเอาชนะกฎของธรรมชาติได้ ในวรรณคดีไทยก็มีเรื่องสาวิตรีเช่นกัน กล่าวคือ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์เรื่องสาวิตรีไว้เป็นสองสำนวนทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง พระราชนิพนธ์ร้อยแก้วเรียกว่า **สาวิตรีความเรียง** ทรงแปลจากฉบับแปลภาษาอังกฤษของประตับ จันทระโรย สำนวนร้อยกรอง ทรงพระราชนิพนธ์เป็นบทละครร้องคำกลอน เมื่อพุทธศักราช 2467 นับเป็นพระราชนิพนธ์เรื่องยาวเรื่องสุดท้ายที่ทรงพระราชนิพนธ์จบบริบูรณ์

เนื้อเรื่องย่อของเรื่องนางสาวิตรี กล่าวถึงท้าวอัศวบดีพระราชาแห่งมัทระชนบท เป็นพระราชาที่ชราแต่ไม่มีโอรสหรือธิดา จึงทำพลีกรรมสรรเสริญพระนางสาวิตรี (ชายาของพระพรหม) เพื่อขอบุตร ต่อมาพระมเหสีของท้าวอัศวบดีก็ให้กำเนิดพระธิดา จึงได้นามตามพระเทวีว่า “สาวิตรี” เมื่อนางสาวิตรีเจริญวัยสมควรมีคู่ พระบิดาจึงอนุญาตให้นางสาวิตรีเลือกคู่ได้ด้วยตนเอง นางสาวิตรีจึงออกเดินทางแสวงหาชายผู้มีคุณสมบัติ

---

*อาจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์. อ.ม. (ภาษาไทย) มหาวิทยาลัยศิลปากร

[1] เรื่องสาวิตรีเป็นเรื่องเล่าตอนที่ ๓ ผู้เล่าเป็นฤาษีนามว่า ฤาษีมารคณฺเฑย เล่าเรื่องนี้เพื่อปลอบโยนพี่น้องทั้งห้าของตระกูลปาณฑพที่ต้องพลัดพรากจากนางกฤษณาหรือนางเทราปตี โดยกล่าวเปรียบเทียบว่านางกฤษณามีความจงรักภักดีและซื่อสัตย์ต่อพระสวามีเช่นเดียวกับนางสาวิตรี ดังนั้นนางกฤษณาจะต้องปลอดภัยและได้คืนกลับมาอยู่ด้วยกันอีกครั้ง

สมควรเป็นพระสวามี ในที่สุดนางพบเจ้าชายพระองค์หนึ่ง มีพระนามว่า สัตยวานเป็นพระโอรสของท้าวทยุมัตเสนในแคว้นศาลวะชนบท ผู้มีนัยน์ตาพิการและถูกโค่นราชบัลลังก์ ทำให้เสด็จไปบำเพ็ญพรตในป่า พระสัตยวานเป็นผู้ที่มีคุณสมบัติเหมาะสมแต่มีอายุสั้น ถึงแม้จะเป็นข้อบกพร่องของพระสัตยวาน แต่นางสาวิตรีก็เลือกเป็นพระสวามี เมื่อถึงกำหนดที่พระสัตยวานจะต้องสิ้นชีวิต พระยมจึงมารับวิญญาณไป แต่นางสาวิตรีได้ติดตามและพยายามใช้ปัญญาและวาทศิลป์เพื่อขอชีวิตของพระสัตยวานคืนมา จนในที่สุดพระยมยอมคืนชีวิตให้นางสาวิตรี

ความสนุกสนานและน่าประทับใจของเรื่องสาวิตรี นอกจากจะอยู่ที่การยกย่องตัวละครสตรีดังที่กล่าวถึงแล้ว ยังเกิดจากการนำเสนอคุณลักษณะสำคัญของนางสาวิตรีที่จงรักภักดีต่อพระสัตยวานผู้เป็นสามี แม้พระสัตยวานสิ้นพระชนม์แล้ว นางยังคงติดตามพระยมซึ่งนำชีวิตของพระสวามีไป นางพยายามใช้วาทศิลป์จนพระยมเลื่อมใสและให้ขอพรอะไรก็ได้หนึ่งข้อ เว้นแต่ขอชีวิตพระสัตยวานคืน นางได้ขอพรหลายข้อ จนในครั้งสุดท้ายนางขอให้มีโอรสร้อยองค์ เมื่อพระยมประทานพรแล้ว นางได้ยกเป็นข้ออ้างขอชีวิตของพระสัตยวานคืน พระยมจึงยอมเพื่อให้พรข้อสุดท้ายเป็นจริง

การที่นางสาวิตรีได้ชีวิตของพระสวามีคืนนั้น เกิดจากความสามารถและความเฉลียวฉลาดในทางเจรจา หากวิเคราะห์บทสนทนาของนางสาวิตรีกับพระยมตามหลักวิชาการพูด จะเห็นว่านางสาวิตรีเป็นผู้มีวาทศิลป์และจัดเป็นนักพูดที่ดี ในบทความนี้จะยกตัวอย่างบทเจรจาของนางสาวิตรีจากพระราชนิพนธ์ร้อยแก้ว หรือที่เรียกว่า สาวิตรีความเรียง เนื่องจากมีรายละเอียดมากกว่าบทละครร้องดังตัวอย่างการเปรียบเทียบเนื้อความจากทั้งสองสำนวนดังนี้

ตัวอย่างจากสาวิตรีความเรียง

ด้วยอำนาจแห่งตบะของกระหม่อมฉัน,แห่งเชษฐาประจายนะธรรมของกระหม่อมฉัน, แห่งศีลของกระหม่อมฉัน อีกทั้งพระการุณยภาพของพระองค์, จะมีสิ่งใดกีดขวางในปฏิปทาของกระหม่อมฉันก็หามิได้. ปราชญ์ผู้มีปัญญาแท้จริงได้กล่าวแล้วว่า บุคคลอาจจะกระทำมิตรภาพกับเพื่อนร่วมทางได้ โดยเดินไปด้วยกันแม้เพียงเจ็ดก้าว. เมื่อคำนึงมิตรภาพซึ่งกระหม่อมฉันมีต่อพระองค์ฉะนั้นแล้ว กระหม่อมฉันขอประทานทูลอะไรสักอย่างหนึ่ง. ขอได้โปรดทรงสดับฟังด้วยเถิด,ผู้ใดมิได้ทรมานจิตของตน,ผู้นั้นจะได้ถึงซึ่งกุศลธรรมหาได้ไม่ แม้โดยวิธียังชีพทั้งสี่สถาน, คือ **พรหมจรรย์** (ไม่มีผัวมีเมียและเล่าเรียน) 1,**ปริศรม** (การครองเรือนและมีครอบครัว) 1,**วานปรัสถย์** (ออกไปอยู่ป่า) 1, **สันนยาส** (สละโลก) 1, สิ่งซึ่งเรียกว่ากุศลธรรมแท้ก็คือ ความรอบรู้จริง. ฉะนั้นปราชญ์จึงกล่าวว่าธรรมเป็นสิ่งเลิศกว่าสิ่งทั้งปวง, หาใช่การยังชีพทั้งสี่สถานนั้นไม่. โดยปฏิบัติกรณีย์แห่งสถานใดสถานหนึ่ง แม้เพียงสถานเดียวให้ถูกต้องตามคำสอนของผู้รอบรู้. เราสามารถได้รับผลเป็นกุศลอันไพบูลย์

ฉะนั้นเราจึงไม่จำเป็นต้องปรารถนาสถานที่ 2 หรือที่ 3 กล่าวคือพรหมจรรย์หรือสันนยาส. เพื่อเหตุนี้ด้วยปราชญ์จึงกล่าวว่า ธรรมเป็นสิ่งเลิศกว่าสิ่งทั้งปวง.

ตัวอย่างบทละครร้อง

ด้วยอำนาจแข็งแรงแห่งตบะ
อีกพระองค์กรุณาแก่ข้าไท
อันผู้ใดใฝ่ธรรมเป็นเนืองนิตย์
ปฏิบัติพร้อมพรั่งดังครูสอน
ปราชญ์สรรเสริญว่าธรรมเป็นล้ำเลิศ
ธรรมคุ้มผู้ประพฤติเป็นธรรมไซร้
และสัมมาคารวะต่อผู้ใหญ่
คงไม่มีสิ่งใดกีดทางจร
และรู้จักข่มจิตไม่ย่อหย่อน
คงไม่ต้องอนาทรและร้อนใจ
สุดประเสริฐกว่าทรัพย์ทั้งน้อยใหญ่
คงต้องได้ผลงามตามตำรา.ฯ

ทั้งสองสำนวนข้างต้นเป็นเนื้อความตอนเดียวกัน แต่จะเห็นว่าสำนวนร้อยแก้วประกอบด้วยรายละเอียดมากกว่า คือกล่าวถึงอาศรม 4 เปรียบเทียบกับการประพฤติธรรม ขณะที่ในบทละครร้องไม่ได้กล่าวถึงรายละเอียดส่วนนี้

นอกจากนี้ ในบทพูดของนางสาวิตรีบทพระราชนิพนธ์ร้อยแก้ว ยังมีลักษณะเป็นธรรมชาติมากกว่า เพราะการพูดโดยทั่วไปจะไม่เป็นคำคล้องจองที่มีแบบแผน เหมือนบทร้อยกรอง ประการสุดท้ายเพื่อให้บทพระราชนิพนธ์สาวิตรีความเรียงได้เป็นที่รู้จักและเผยแพร่ในวงวรรณคดีมากยิ่งขึ้น

เมื่อพิจารณาจากบทเจรจาของนางสาวิตรีมีลักษณะของนักพูดที่ดีตามหลักวิชาการพูดในปัจจุบันหลายประการ เช่น รู้จักเลือกใช้ถ้อยคำโวหาร การวิเคราะห์ผู้ฟัง มีไหวพริบปฏิภาณ สามารถพูดจนผู้ฟังประทับใจ และเกิดผลสัมฤทธิ์ทางการพูด เป็นต้น

1. การเลือกใช้ถ้อยคำโวหาร

ในขณะที่นางสาวิตรีสนทนากับเทพผู้ยิ่งใหญ่จะใช้ถ้อยคำสำนวนที่แสดงถึงความยกย่องอ่อนน้อมและมีสัมมาคารวะ แสดงออกถึงความเป็นผู้ที่รู้จักเลือกใช้คำพูดได้ถูกต้องเหมาะสมแก่ระดับของการสื่อสารและผู้ฟัง กล่าวคือการสนทนาระหว่างพระยมกับนางสาวิตรี ถึงแม้จะเป็นการพูดระหว่างบุคคล ซึ่งเป็นการสื่อสารขั้นพื้นฐาน แต่เป็นปัจจัยสำคัญที่สุดของการสร้างมนุษยสัมพันธ์ให้คนที่รู้จักกันแล้วเกิดความสนิทสนมยิ่งขึ้นหรือทำให้ผู้ที่ไม่รู้จักกันเกิดไมตรีจิตต่อกันได้ ดังเช่นนางสาวิตรีได้รับความเมตตาจากพระยม ก็เพราะรู้จักใช้ถ้อยคำเจรจา โดยสังเกตจากการออกนามของพระยม นางสาวิตรีจะไม่เอ่ยชื่อโดยตรง แต่จะใช้คำที่แสดงถึงการยกย่องเทิดทูนและมีความหมายไพเราะน่าประทับใจเช่น **พระเทวราช พระผู้ควรบูชา พระผู้เป็นเจ้า พระยมผู้ควรบูชาและพระผู้กำราบสัตว์**

ทั้งหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งสองคำสุดท้ายนี้เป็นคำที่นางสาวิตรีใช้กล่าวถึงพระยมเมื่อพระยมได้จากไปแล้ว จะเห็นว่านางออกนามพระยมด้วยถ้อยคำไพเราะและยกย่องเทิดทูนทั้งต่อหน้าและลับหลัง นับว่าเป็นคุณธรรมที่ดีอีกประการหนึ่งที่นักพูดในปัจจุบันพึงเห็นเป็นแบบอย่าง

ในตอนที่พระยมปรากฏกายเป็นครั้งแรก นางสาวิตรีไม่รู้ว่าเป็นใคร แต่ด้วยเหตุที่เป็นผู้มีไหวพริบ ช่างสังเกต แม้จะตกอยู่ในภาวะคับขันและความหวาดกลัว นางสาวิตรีก็ยังถามด้วยคำที่ไพเราะสุภาพและเป็นการยกย่อง

> เมื่อเห็นดังนั้น นางสาวิตรีจึ่งค่อย ๆวางพระเศียรพระภรรดาลงกับพื้นดิน,และลุกยืนขึ้นโดยพลัน, ด้วยพระหฤทัยอันสั่นระรัว, ตรัสด้วยเสียงอันเต็มไปด้วยความโศกว่า, -- "เมื่อได้เห็นพระรูปโฉมอันผิดจากรูปมนุษย์เช่นนี้ ข้าพระบาทมาสำคัญว่าพระองค์คงเป็นเทพเจ้า. อ้าพระเทวราช, ขอพระองค์จงโปรดตรัสแก่ข้าพระบาทว่า พระองค์คือเทพเจ้าพระองค์ใดและมีพระประสงค์อย่างไร?"[2]

การถามด้วยถ้อยคำข้างต้น ทำให้พระยมพึงพอใจและยอมสนทนากับนางสาวิตรี นอกจากนี้การใช้ถ้อยคำที่เหมาะสมแก่อารมณ์ความรู้สึก มีการพูดซ้ำคำ ทำให้เกิดการเน้นย้ำความหมาย เกิดความรู้สึกที่รุนแรงกว่าการพูดปกติ ดังตัวอย่าง

> **หากไร้พระภรรดา**กระหม่อมฉันจะไยดีต่อความสุขก็หามิได้ **หากไร้พระภรรดา** แม้สวรรค์กระหม่อมฉันก็หาปรารถนาไม่. **หากไร้พระภรรดา**กระหม่อมฉันก็มิได้ปรารถนาซึ่งความเจริญ. **หากไร้พระภรรดา**กระหม่อมฉันจะบังคับใจให้คงมีชีวิตอย่างไรได้.

ตัวอย่างนี้นางสาวิตรีพูดซ้ำวลีว่า **หากไร้พระภรรดา** ทำให้เห็นถึงการเน้นย้ำจุดประสงค์ที่ชัดเจนของนางสาวิตรี คือต้องการได้พระชนมชีพของสัตยวานคืน และเป็นการกล่าวถึงเหตุผลต่าง ๆ ทำให้เกิดความน่าสงสาร น่าเห็นใจสามารถชักจูงใจของผู้ฟังได้ดีทำให้พระยมยอมปล่อยชีวิตพระสัตยวาน

2. การวิเคราะห์ผู้ฟัง

นอกจากนางสาวิตรีจะเลือกใช้ถ้อยคำที่ไพเราะแล้ว ยังรู้จักวิเคราะห์ผู้ฟังตลอดเวลา นับตั้งแต่นางสาวิตรีทราบว่าคู่สนทนาของตนเป็นพระยมแล้ว นางสาวิตรีได้พยายามเลือกเรื่องสนทนาให้เหมาะสมแก่พระยมมากที่สุด

---

[2]พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, **สาวิตรี** (กรุงเทพฯ:อักษรเจริญทัศน์,๒๕๓๕), หน้า ๑๐.

ประการแรก นางสาวิตรีกล่าวยกย่องพระยมโดยตลอด เรื่องที่ยกย่องนั้นส่วนใหญ่เป็นคุณลักษณะและการประพฤติปฏิบัติของพระยม เช่น

> พระองค์ย่อมทรงกำราบสัตว์ทั้งหลายด้วยวินัย, และการที่พระองค์ทรงคร่าสัตว์ทั้งหลายไปก็โดยอาศัยวินัย, หาใช่ทรงประพฤติตามพระหฤทัยของพระองค์ไม่. เพราะเหตุนี้เองเทวะพระเป็นเจ้า, ชนจึ่งออกพระนามว่าพระยม, (แปลว่า"ผู้ที่ปกครองตามแบบแผน.") ขอพระองค์จงทรงฟังคำของกระหม่อมเถิด. นิตยกรณีย์ของคนดีอันพึงกระทำแก่สัตว์ทั้งหลายคือไม่ประทุษร้ายด้วยจิต, วาจา, และกาย, แต่ตรงกันข้ามต้องแผ่เมตตา และประพฤติต่อสรรพสัตว์โดยสมควร. ส่วนโลกนี้ไซร้, สิ่งทั้งปวงล้วนต้องเป็นเช่นนี้. บุถุชนมักไร้ทั้งศรัทธาและปฏิปทา. แต่ผู้ที่เป็นธรรมจารีย่อมจะกรุณาแม้แก่ศัตรูผู้มาอ่อนน้อมขอพึ่ง.[3]

> พระองค์ทรงเป็นโอรสอันเรืองเดชแห่งพระวิสวัต (พระอาทิตย์). เพราะเหตุนี้บัณฑิตจึ่งออกพระนามพระองค์ว่าพระไววัสวัต และ, เทวะ, เพราะเหตุที่พระองค์ทรงประสาทธรรมโดยสม่ำเสมอแก่สัตว์ทั้งปวง, พระองค์จึงทรงพระนามว่าพระธรรมราช. แม้ในตนเองชนก็มิได้ไว้วางใจเท่าที่ไว้วางใจในผู้ประพฤติธรรม. ฉะนั้นทุกคนจึ่งมีความปรารถนานักที่จะเป็นมิตรกับผู้ประพฤติธรรม. ความใจดีอย่างเดียวเท่านั้นเป็นเครื่องเพาะความไว้วางใจแห่งสัตว์ทั้งหลาย. และเพราะเหตุนี้เองชนทั้งหลายจึ่งมักไว้ใจผู้ที่ประพฤติธรรม.[4]

จากข้อความทั้งสองข้างต้นจะเห็นว่า นางสาวิตรียกย่องคุณลักษณะความเป็นผู้ประพฤติธรรมเป็นธรรมราชา และในด้านการปฏิบัติหน้าที่ซึ่งกระทำด้วยกายวาจาและใจที่เปี่ยมด้วยเมตตาและยุติธรรมต่อสัตว์โลกทั้งปวง คำยกย่องชมเชยนี้ทำให้พระยมพอใจมากและตรัสว่า "ถ้อยคำที่เธอกล่าวแก่เรานี้เปรียบเหมือนน้ำเย็นมาถึงผู้ระหาย"[5] และ "ถ้อยคำที่เธอได้กล่าวมาแล้วนั้น เรายังมิได้เคยฟังผู้ใดกล่าวเลย เราพอใจมากในถ้อยคำของเธอ"[6] จะเห็นว่าการยกย่องชมเชยคู่สนทนาหรือผู้ฟังในโอกาสที่เหมาะสมและชมในสิ่งที่ผู้ฟังปรารถนาจะได้ยินย่อมเกิดประโยชน์แก่ผู้พูดได้เหมือนนางสาวิตรี เพราะคำชมเป็นสิ่งที่ทุกคนยากฟังมากกว่าคำติเตียน แม้แต่เทวดาผู้ยิ่งใหญ่เช่นพระยมยังรู้สึกพึงพอใจ

---

[3]เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒.
[4]เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓.
[5]เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓.
[6]เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

ประการที่สอง นางสาวิตรีนอกจากจะรู้ว่าคู่สนทนาชอบฟังคำสรรเสริญแล้ว ยังรู้จักเลือกเรื่องที่พูดได้อย่างเหมาะสมแก่ผู้ฟังด้วย ทั้งนี้เพราะนางสามารถวิเคราะห์ผู้ฟังได้ นางสาวิตรีรู้ว่าพระยมสนใจฟังเรื่องธรรมะ[7] จึงกล่าวแต่ธรรมะและข้อคิดสอนใจ เช่น

ตัวอย่างที่ 1

การสนทนาแม้ครั้งเดียวด้วยผู้กอปรด้วยบุญเป็นสิ่งที่พึงปรารถนายิ่ง;ความเป็นมิตรกับบุคคลเช่นนั้น เป็นสิ่งพึงปรารถนามากกว่าอีก. และการคบธรรมจารีจะไร้ผลนั้นมิได้เลย.

ตัวอย่างที่ 2

ผู้เป็นธรรมจารีย่อมประพฤติธรรมเป็นนิตย์ และการเสวนาระหว่างชนผู้กอปรกุศลธรรมย่อมไม่ไร้ผล อันตรายจะมีมาสู่บัณฑิตจากบัณฑิตหาได้ไม่.และจริงแท้ ธรรมจารีย่อมเป็นผู้ที่ทำให้พระสุริยะโคจรไปในฟากฟ้าโดยอำนาจความสัตย์. และธรรมจารีสิเป็นผู้ค้ำจุนโลกไว้ด้วย ตบะ. ราชะ, ทั้งอดีตและอนาคตย่อมเป็นไปโดยอำนาจแห่งธรรมจารี.เหตุฉะนั้นผู้เป็นธรรมจารีย่อมไม่มีความโทมนัสในเมื่อเสวนากับธรรมจารี. เมื่อรู้อยู่แล้วว่านี่เป็นนิจจะปฏิปทาของบัณฑิตและธรรมจารี, ผู้ที่เป็นธรรมจารีจึงหมั่นกระทำประโยชน์แก่ผู้อื่นโดยมิได้มุ่งหาบำเหน็จตอบแทน. การอุปการะแก่บัณฑิตและธรรมจารีจะเป็นอย่างของที่ทิ้งเสียเปล่านั้นหามิได้. ทั้งประโยชน์และอิศริยะจะเสื่อมทรามไปเพราะเหตุนั้นก็หามิได้. และโดยเหตุที่ความปฏิบัติเช่นนั้นย่อมฝังอยู่ในสันดานของธรรมจารี, ผู้เป็นธรรมจารีจึงมักเป็นนาถะแห่งชนทั้งหลาย.[8]

จากตัวอย่างทั้งสองข้างต้น นางสาวิตรีกล่าวถึงคุณของการคบผู้ประพฤติธรรมเป็นมิตร และกล่าวยกย่องสรรเสริญบุคคลที่ประพฤติธรรม จะสังเกตได้ว่า นางสาวิตรีสามารถเลือกเนื้อหาที่พูดอย่างชาญฉลาด เพราะเนื้อหานั้น นอกจากจะเป็นที่พอใจของพระยมแล้ว ยังเป็นการพูดจูงใจพระยมให้คล้อยตามและประทานพรให้นางด้วย ดังจะเห็นจากข้อความในตัวอย่างที่สองที่กล่าวว่า “การอุปการะแก่บัณฑิตและธรรมจารีจะเป็นอย่างของที่ทิ้งเสียเปล่านั้นหามิได้. ทั้งประโยชน์และอิศริยะจะเสื่อมทรามไปเพราะเหตุนั้นก็หามิได้. และโดยเหตุที่ความปฏิบัติเช่นนั้นย่อมฝังอยู่ในสันดานของธรรมจารี, ผู้เป็นธรรมจารีจึงมักเป็นนาถะแห่งชนทั้งหลาย.” ประโยคดังกล่าวเสมือนจะโน้มน้าวใจ

---

[7]พระยมในตำนานฮินดูเทพปกรณัม เป็นเทพแห่งความตายแต่ในอีกด้านหนึ่ง พระยมยังเป็นเจ้าแห่งธรรมะด้วย ดังในไตรภูมิกถากล่าวว่า “พระยมราชนั้นทรงธรรมนักหนา พิจารณาถ้อยความอันใดด้วยอันซื่อแลชอบธรรมทุกอันทุกเมื่อ” ด้วยเหตุนี้พระยมจึงมีอีกฉายาว่า “ธรรมราชา”

[8]เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓.

พระยมให้เห็นว่าการช่วยเหลือนางสาวิตรีให้ได้ชีวิตของพระสัตยวานคืนนั้น ย่อมเป็นประโยชน์เพราะถือว่าเป็นการช่วยเหลือธรรมจารี อีกทั้งการช่วยเหลือนั้นจะมิทำให้พระยมต้องเสื่อมเสียแต่ประการใด แต่จะยิ่งทำให้พระยมได้ชื่อว่า "เป็นนาถะแห่งชนทั้งหลาย"

3. ปฏิภาณและความฉับไว

การพูดเป็นการสื่อสารทางภาษาที่รวดเร็ว ผู้พูดมีเวลาเลือกใช้ถ้อยคำเพียงเล็กน้อย ต่างกับการเขียนที่มีเวลาให้คิดหากลั่นกรองถ้อยคำได้นานกว่า ดังนั้นผู้พูดจึงต้องคิดฉับไวและมีปฏิภาณคือความสามารถในการพูดโต้ตอบได้อย่างทันทีทันควัน

ปฏิภาณและความฉับไวเป็นสิ่งที่มีอยู่เฉพาะตัวของผู้พูดเช่นเดียวกับภูมิปัญญาที่ทำให้การพูดของแต่ละบุคคลแตกต่างกัน คนที่มีสติปัญญาและมีไหวพริบในการพูด ย่อมประสบความสำเร็จในการเจรจา ดังเช่นนางสาวิตรี การที่นางได้ชีวิตของพระสวามีคืนมานั้นมิได้เกิดจากความสงสารของพระยม หากแต่เป็นเพราะพระยมจนต่อปฏิภาณและความฉับไวของนางสาวิตรี

นางสาวิตรีพยายามเอาชนะใจพระยมด้วยการเฝ้าติดตามและใช้วาทะทำให้พระยมเลื่อมใสจนประทานพรให้หลายครั้งและทุกครั้งพระยมจะมีเงื่อนไขไม่ให้ขอชีวิตพระสัตยวาน นางสาวิตรีก็ปฏิบัติตามทุกครั้ง จนในครั้งสุดท้ายนางขอพรให้มีบุตรร้อยองค์และใช้เป็นข้ออ้างในการขอชีวิตพระสัตยวาน ประกอบกับในครั้งนี้พระยมไม่ได้กำหนดว่าห้ามขอชีวิตพระสัตยวาน นางจึงขอชีวิตพระสวามีคืนด้วยความฉับไวและปฏิภาณ

จากที่กล่าวข้างต้น พิจารณาได้ว่านางสาวิตรีเป็นนักพูดที่ดี รู้จักเลือกใช้ถ้อยคำที่ไพเราะสุภาพ และให้เกียรติคู่สนทนา รู้จักวิเคราะห์ผู้ฟังและเลือกพูดในสิ่งที่ผู้ฟังสนใจ อีกทั้งยังมีปฏิภาณและความฉับไว สามารถใช้วาทศิลป์นำชีวิตของพระสวามีกลับคืนมาได้ นับว่าประสบความสำเร็จตามจุดมุ่งหมายในการพูด

เรื่องสาวิตรีเป็นวรรณคดีที่แสดงความสำคัญของการพูดได้อย่างชัดเจนว่า การพูดเป็นเครื่องมือสำคัญในการดำรงชีวิตอยู่ในสังคมตลอดทุกยุคทุกสมัย ผู้ที่มีวาทศิลป์ย่อมใช้วาทศิลป์แสวงหาประโยชน์ให้แก่ตนได้ การพูดจึงนับเป็นทักษะสำคัญที่ทุกคนควรฝึกฝนจากการเรียนโดยตรงหรือจากประสบการณ์ชีวิตทางอ้อมก็ได้ ดังเช่นเรื่องสาวิตรี นับเป็นประสบการณ์ชีวิตทางอ้อมอีกเรื่องหนึ่งที่แสดงตัวอย่างให้เห็นว่าแม้แต่ความตายก็สามารถหยุดยั้งได้ด้วยวาทศิลป์

บรรณานุกรม

นิพนธ์ ศศิธร. (2524). **หลักการพูดต่อชุมชน.** พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ:วัฒนาพานิช.

ปรีชา ช้างขวัญยืน. (2517). **พื้นฐานของการใช้ภาษา.** กรุงเทพฯ:ไทยวัฒนาพานิช.

พงษ์ภิญโญ แม้นโกศล. (2543). **"วรรณกรรมพระพุทธศาสนาพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว".** วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2543.

พญาลิไทย. (2527). **ไตรภูมิกถา หรือไตรภูมิพระร่วง.** พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2535). **สาวิตรี.** พิมพ์ครั้งที่15. กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน.

มาณวิกา ตันติสุกฤต. (2541). **ศิลปการพูดในที่ชุมชน.** เชียงใหม่:คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สวนิต ยมาภัย และถิรนันท์ อนวัชศิริวงศ์. (2533). **หลักการพูดขั้นพื้นฐาน.** พิมพ์ครั้งที่7. กรุงเทพฯ : คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533.

Cook, Jeff Scott. (1991). **The Elements of Speechwriting and Public Speaking.** London : Longman.

Dowson, John. (1968). **A Classical Dictionary of Hindu Mythology and religion geography history and literature.** London: Kegan Paul, Trench, Trubner.